

Teresa Żeberek

SYNONIMIKA I WIELOZNACZNOŚĆ PRZYIMKÓW WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU ROSYJSKIM
NA MATERIALE POWIEŚCI K. SIMONOWA ŻYWI I MARTWI

O przyimkach mówi T. Milewski, że "są morfemami luźnymi wskazującymi pewne kierunki w obrębie rzeczywistości, stanowiącej treść zdania. Kierunki te wskazują przyimki w stosunku do przedmiotu oznaczonego przez rzeczownik, przy którym się znajdują, przy czym kierunki te odnoszą się zarówno do przestrzeni /do domu/, jak i do czasu /od roku/, i do stosunków przyczynowych /drżał od nienawiści/"¹. Oprócz przyimków stosunki konkretne /przestrzenne, czasowe, przyczynowe, celowe itp./ wyrażane są przez przypadek towarzyszącego przyimkowi rzeczownika, np.: КИТЬ ОКОЛО ЛОСИВЕ /79/; ИХ РАЗБУДИЛИ ПОД УТРО /232/; УБИЛ СО ЗЛА /573/.

Ze względu na pochodzenie, przyimki rosyjskie dzielą się na pierwotne i pochodne. Pierwotne zostały odziedziczone jeszcze z okresu wspólnoty słowiańskiej. Stanowią one krótkie połączenia głoskowe bez wyraźnej budowy morfologicznej². Liczba najstarszych przyimków w języku rosyjskim nie jest duża. Należą do nich: безъ, въ, для, изъ, къ, на, надъ, о, съ, отъ, по, подъ, предъ /передъ/, при, про, съ, чрезъ /черезъ/.

Busłajew z tej grupy wydziela jeszcze przyimki: надъ, подъ, предъ /передъ/, чрезъ /черезъ/, które pierwotnie występowały jako przysłówki³. Ilość przyimków tego typu nie uległa zmianie. Zmieniły się tylko niektóre ich funkcje, na przykład przyimka для. Do XVIII wieku konstrukcje z tym przyimkiem mogły wyrażać stosunki przyczynowo-celowe, a obecnie nie są już w tym znaczeniu używane⁴.

Przyimkami pochodnymi są te, które powstały z innych części mowy. Ich związek z formacjami macierzystymi jest na ogół uchwytny. Jeszcze w okresie wspólnoty słowiańskiej do przyimków pierwotnych zaczynają dołączać się nowe pochodne. Są to przyimki: внутрь, сзади, кромѣ powstałe

z przysłówków⁵. Funkcje przyimków podejmują też imiesłowy przysłówkowe współczesne /благодаря, исключая/ i połączenia rzeczownika z przyimkiem /во время, по причине/. Droga przejścia tych ostatnich nie była prosta. Wpierw stawały się one przysłówkami, a dopiero później mogły występować w funkcji przyimków. Tak powstały przyimki: сверху, поперек, кругом. Dwuetapowy sposób przechodzenia połączeń przyimkowych w przyimki został jeszcze w epoce staroruskiej zastąpiony nowym, w którym pełne wyrazy lub połączenia wyrazowe zaczęły przechodzić w przyimki bezpośrednio. Tym sposobem został utworzony przyimek вместо⁶. Do połowy XVII wieku powstało niewiele przyimków pochodnych. Największy ich rozwój przypada na drugą połowę XVII wieku, cały wiek XVIII i pierwszą połowę XIX wieku. Niektóre przyimki pochodne nie od razu zyskały wstęp do wszystkich warstw języka. Przyimek ввиду używany był początkowo tylko w stylu oficjalnym, вследствие - w naukowym i publicystycznym.

Od drugiej połowy XVII wieku powstały przyimki: благодаря, вблизи, во время, возле, вследствие, исключая, около, повсюду, позади, подле, помимо, по поводу, по причине, после, ради, сверху, сквозь, с целью.

Proces przechodzenia przysłówków, czasowników i wyrażeń przyimkowych w przyimki trwa ciągle. Dowodem tego jest fakt, że wiele przyimków znajduje się obecnie w stadium przejściowym: jedni uznają je za przyimki, inni traktują jako inne części mowy występujące tylko czasami w funkcji przyimków⁷.

We współczesnym języku rosyjskim mamy dużą ilość przyimków, które wskazują wiele kierunków w obrębie rzeczywistości. W bezpośredniej zależności od tych kierunków pozostaje ich znaczenie. Same przyimki nie posiadają znaczenia leksykalnego, ponieważ nie łączą się stale z jakimś konkretnym pojęciem, ale wiążą się z nim przez kontekst. Używając więc terminu "znaczenie przyimka" mamy na myśli znaczenie wyrażenia przyimkowego, w którym funkcja czasowa, przestrzenna czy celowa jest dokładnie wskazana. Dotyczy to przyimków pierwotnych.

Przyimki pochodne powstały z części mowy posiadających samodzielne znaczenie leksykalne i zachowały je. Przyimek по причине - bez kontekstu pełni funkcję przyczynową, chociaż rzeczownik причине użyty w tym wyrażeniu stracił cechy rzeczownika.

Przyimki mogą pełnić następujące funkcje:

Funkcja przestrzeni	Funkcja czasowa	Funkcja przyczynowa	Funkcja celowa	Funkcja obiektu	Funkcja obiektu jako celu	Funkcja sposobu
в	в	за	в	о	за	через
до	за	из	за	про	по	исключая
за	к	из-за	для			кроме
из	на	для ^{x/}	ради			поверка
из-за	от	от	с це- лью			полице
к	по	по				сквозь
на	под	через				сверху
от	при	вслед- ствие				
по	с	по по- боду				
под	через	по при- чине				
при	во время					
с	в те- чение					
у	после					
через	спустя					
вблизи						
около						
подле						
позади						
сзади						

^{x/} We współczesnym języku rosyjskim nie używa się.

Z tabeli wynika, że przyimek może posiadać więcej niż jedno znaczenie i że daną funkcję może spełniać kilka przyimków. Przyimki są wieloznaczne i mogą pozostawać ze sobą w stosunku synonimicznym.

Synonimy odgrywają bardzo ważną rolę w stylistyce. Używając takich lub innych wyrazów możemy tworzyć różne style języka lub nadawać swym wypowiedziom różne odcienie zaangażowania emocjonalnego. Synonimika możliwa jest w obrębie prawie wszystkich części mowy, z tym, że wyrazy posiadające znaczenie leksykalne same tworzą pary lub szeregi synonimiczne, a wyrazy tego znaczenia nie posiadające należy rozpatrywać łącznie z całą konstrukcją, w skład której wchodzi. Tak więc synonimikę przyimków można nazwać synonimiką wyrażen przyimkowych. Synonimiczne wyrażenia przyimkowe mogą się różnić odcieniem znaczenia leksykalnego /wyrażenia z о w znaczeniu przyczynowym wskazują przyczynę, a konstrukcje z из-а wskazują przyczynę i dodatkowo ocenę zjawiska/, zakresem użycia/wyrażenia z вслед-ствие

o znaczeniu przyczynowym mają charakter okazjonalny/ lub budową gramatyczną за три дня - в течение трёх дней. Zmiana formy gramatycznej w związkach synonimicznych wynika stąd, że przyimki mogą występować tylko z określonymi przypadkami.

Opracowanie niniejsze wykonano w oparciu o materiał przyimkowy wybrany z książki K. Simonowa Живи и мёртви. W wypadkach, gdy w parze czy szeregu synonimicznym brakuje odpowiednika, materiał uzupełniono przykładami ze słownika S. Ożegowa i Граматики Академии Наук. Przykłady wzięte ze słownika oznaczone są skrótem "ON", a z Граматики Академии Наук skrótem "A".

Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej zanalizowano synonimikę przyimków. Analizie poddano przyimki o funkcji przestrzennej, czasowej i przyczynowej. Przyimki połączono w pary i szeregi. Łączone przyimki znajdują się w opozycji prostej, tzn. różnią się tylko jedną cechą znaczenia leksykalnego. Przy końcu każdego rozdziału znajduje się tabela ilustrująca synonimikę przyimków według wyżej wymienionych cech. W drugiej części przedstawiono funkcje przyimków wieloznacznych i jednoznacznych. Badania moje miały na celu zanalizowanie funkcji przyimków, omówienie ich synonimiki i wieloznaczności z uwzględnieniem różnic, które występują między przyimkami pierwotnymi i pochodnymi.

Analiza synonimicznych par i szeregów

К о н с т р у к ц и е о з н а ч е н и у п р з е с т р з е н н у м

Znaczenie przestrzenne mogą wyrażać związki z przyimkami: в, до, на, к, на, от, по, под, при, с, у, через, вблизи, возле, около, подле, позади, сзади.

<p><u>п о д</u> под Москвой /354/; штаб армии стоит под Чаусами /34/;</p>	<p><u>в б л и з и, о к о л о</u> жить вблизи Москвы /359/; в окопах вблизи них сидели два наших вавода /375/; жить около Москвы /79/.</p>
---	---

Konstrukcje z przyimkiem под należą do najstarszych w języku rosyjskim. Przyimki около вблизи są przyimkami pochodnymi i powstały w XVII-XVIII wieku. Związki z przyimkami под, вблизи, около oznaczają, że miejsce akcji lub pobytu znajduje się niedaleko obiektu. Przyimek под używany jest wtedy, gdy w znaczeniu miejsca akcji lub pobytu obiektu występuje imię własne, oznaczające nazwę miejscowości. Przyimek вблизи pojawia się w konstrukcjach oznaczających miejsce dokładniej niż wyrażenia z около.

W analizowanym tekście przyimek около występuje znacznie rzadziej niż под i вблизи.

у дси у самого берега /Сл. 37/;	при, около, возле при дороге /392/; жить около Москвы /79/; шоссе возле моста перегорожали баррикада - дами /328/.
---------------------------------------	---

Najstarsze są wyrażenia z przyimkiem при, występowały one często w języku staroruskim. W rozwoju języka konstrukcje z при w znaczeniu przestrzennym były wypierane przez wyrażenia z у. We współczesnym języku rosyjskim i w analizowanym tekście przyimek при w funkcji przestrzennej występuje rzadko. Przyimek возле pojawia się w tych konstrukcjach, które znamionują nową potoczność.

при битва при Бородине /Сл. 376/;	под битва под Чаусами /476/; бой под Могиловом /49/.
---	--

Konstrukcje z przyimkami под при używane są równolegle i oznaczają, że akcja toczy się w pobliżu jakiegoś obiektu /miejscowości/. Przyimek под występuje w tej funkcji częściej. We współczesnym języku rosyjskim istnieje tendencja zamiany wyrażen z под i при związkiem rzeczownika z przyimiotnikiem, np. битва при Бородине - бородинская битва. Dotyczy to jednakże tylko bardziej znanych i ważnych wydarzeń: бородинская битва, ale битва под Чаусами.

подле Он живет подле меня /Сл. 372/;	около, возле жить около Москвы /79/; возле райкома стоит грузовик /321/.
--	--

Konstrukcje z przyimkami подле, около, возле oznaczają, że zjawisko zachodzi lub coś znajduje się blisko danego obiektu. Obiektem w wyrażeniach z подле najczęściej bywa osoba.

от /к/ Самолёты тянули от Москвы /478/; от своей позиции не отступав /533/;	с /на/, из /в/ выходили из окопа /511/; с улицы слышен был шум мотора /327/.
--	---

Konstrukcje z przyimkiem с oznaczają, że ruch czy akcja odbywa się z powierzchni przedmiotu - na powierzchnię; przyimek с konotuje przyimek на. Wyrażenia z из z wnętrza przedmiotu - do wnętrza przedmiotu konotują wyrażenia z przyimkiem в i wreszcie przyimek от występując w związkach, które wskazują na punkt, z którego rozpoczyna się akcja powodują konotację przyimka к wyznaczającego punkt docelowy, nie określający przy tym czy jest to wnętrze, czy powierzchnia. Przyimek от i к używane są też

wtedy, gdy obiektem jest osoba, np.: вернуться от генерала /357/; подошёл к Ласану /42/. Z nazwami urzędów, instytucji i nazwami geograficznymi przyimki: с, из, на, в używane są zgodnie z tradycją i znaczenie nie odgrywa tu roli, np.:

вернуться с вокзала - идти на вокзал;
вернуться с Украины - уехать на Украину;
вернуться из Сибири - уехать в Сибирь.

Sumaryczne zestawienie przyimków przestrzennych zawarto w następującej tabeli:

С y n o n i m i k a k o n s t r u k c j i o z n a c z e n i u
 p r z e s t r z e n i

Znaczenie bliskości	Znaczenie zbliżenia	Znaczenie oddalenia
вблизи	в	из
возле	до	от
около	к	с
под	на	
при		
у		

K o n s t r u k c j e o z n a c z e n i u t e m p o r a l n y m

Znaczenie czasowe mogą wyrażać związki z przyimkami: в, за, к, на, от, до, под, при, с, через, во время, в течение, после, спустя.

з а	в т е ч е н и е
сумеет рассказать всё за десять минут /320/;	В течение трёх дней на берегу Адуна появился палаточный посёлок, названный Стартом /660/.
за весь первый день не было ни одной воздушной тревоги /14/;	
за это время она отступила /384/;	

Konstrukcje z за posiadają dwa odcienie znaczenia temporalnego:

1. за - czas, w ciągu którego coś się dzieje, np.: многое сделано за
неделю /Сж.191/;
2. jedno zjawisko występuje bezpośrednio po drugim, np.: за дождями нас-
тупила жара /Сж.191/.

Z tego powodu konstrukcje z за mogą oddziaływać na siebie i doprowadzić do zacierania się znaczeń. Grozi to szczególnie tym wyrażeniom, w których kontekst nie dość silnie wskazuje na znaczenie. W takich właśnie wypad-

kach przyimek за bywa zastępowany przez przyimek в течение /w znaczeniu czasu, w ciągu którego coś się dzieje/.

Przyimek в течение pojawia się w XVIII wieku, jeszcze obecnie jest często traktowany jako wyrażenie przyimkowe lub związek frazeologiczny⁸.

з а

са дождями наступила жара
/Сж.191/;
Год за годом /Сж.191/;

п о с л е

после переправы, в другой день
окружения /259/;
что-то ещё догорало после бомбёжки
/320/.

Konstrukcje z за w znaczeniu - po upływie pewnego czasu - używane są bardzo rzadko. W analizowanym tekście w ogóle nie występują. Na miejscu за prawie zawsze pojawiają się produktywne przyimki по i после.

з а

Поговорить за обедом /Ож.191/;

в о в р е м я

говорить во время обеда.

Konstrukcje z за używane są z rzeczownikami: завтрак, обед, ужин, чай jako skrót wyrażen typu: говорить, сидя за столом /и обедаю/.

Wyrażenia te posiadają dodatkowy odcień znaczenia sposobu /образа действия/. Przyimek во время powstał w tym samym czasie co przyimek в течение i tak samo czasami jest traktowany nie jako przyimek, lecz jako wyrażenie przyimkowe.

с

с 1917 года по 1927 год его
не было в Москве /270/;
Предчувствие войны висело
в воздухе с апреля /18/;

о т

мерили время от войны до войны
/77/;
от Пушкина до Горького /Сж.455/.

Wyrażenia z с i от wskazują na początek zjawiska, z tym, że konstrukcja z от częściej niż z с wymaga wskazania na zakończenie zjawiska czy czynności.

Jeżeli początek zjawiska oznacza wyrażenie z с, to znaczenie zakończenia będzie przedstawione przez konstrukcję z по. Wyrażenia z от łączą się z konstrukcjami z по.

п о д

их разбудили под утро /232/;
под вечер им встретился старый
лейтенант /229/;

к

перевосочных можно было
ждать к утру /518/;
Зима подходила к концу
/Сж.256/.

Konstrukcje z к i под są bardzo bliskie znaczeniowo. Wyrażenia z к posiadają dodatkowo odcień zbliżania się do czegoś /к концу ночи, к старости/ - podczas gdy w konstrukcjach z под występuje tylko znaczenie czasowe.

п о с л е	п о
после обеда /СЭБ/;	по приезде на станцию /А.664/;
после переправы /259/;	

Przyimek по należy do najstarszych w języku rosyjskim⁹. W znaczeniu czasowym występuje on najczęściej z rzeczownikami odczasownikowymi /по приезде, по выходе, по принятии/. Przyimek после używany jest bardzo często i bez żadnych ograniczeń.

в	в т е ч е н и е
нестрашное было горе в эту минуту /55/;	в течение одного дня
в последнюю минуту он думал о войне /18/;	/Сж.785/.
в ночь на четверг /Сж.63/;	

Konstrukcje z в mogą oznaczać zarówno 'w danym momencie' jak też 'przez dłuższy przeciąg czasu'; wyrażenia z przyimkiem в течение tylko dłuższy przeciąg czasu.

ч е р е з	с п у с т я
через два часа буду /7/;	часа два спустя я уже был
через три дня приеду /1С1/;	в Рыбове /661/.

Спустя niedawno stało się przyimkiem. W słownikach wydanych w XIX wieku wyraz ten bywa zaliczany tylko do przysłówków¹⁰. W analizowanym tekście występuje rzadko, a zupełnie nie spotykamy go w tych dialogach, których język zbliżony jest do mowy potocznej.

Sumaryczne zestawienie przyimków o znaczeniu czasowym zawarto w następującej tabeli:

С y н о н и м и к а к о н с т р у к ц и о з н а ч е н и у
т е м п о р а л н у ш

Znaczenie czasu, w ciągu którego coś się dzieje	Znaczenie po pewnym czasie	Znaczenie w danym momencie	Znaczenie początku zjawiska	Znaczenie końca zjawiska	Znaczenie czasowe z innym odcieniem	Przyimki używane tylko z określoną grupą rzeczow.
в во время в течение за	за по после спустя через	в во время за под	с от	по до	за /odcień sposobu/ к /odcień zbliżania się do czegoś/	по / rzeczow- niki od- czasowni- kowe/ за /обед, ужин, завтрак СЭБ/

K o n s t r u k c j e o z n a c z e n i u p r z y c z y n o w y m

Znaczenie przyczynowe mogą wyrażać konstrukcje z przyimkami: из-за, от, по, через, вследствие, по поводу, по причине.

с

от

сделал это не с горя,
а с досады /392/;
сгорать со стыда /Ож.683/;
сказать со злости /Ож.683/;
устать с дороги /Ож.382/;

проснулся от выстрела /18/;
пальцы, почерневшие от грязи /27/;
от усталости его клонило
ко сну /20/.

W analizowanym tekście i w ogóle we współczesnym języku rosyjskim konstrukcje przyczynowe z с spotykamy rzadko. Wyjaśnić to można tym, że grupa rzeczowników zdolnych w połączeniu z przyimkiem с wyrażać przyczynę jest niewielka. Rzeczowniki te można podzielić na następujące grupy znaczeniowe:

- a/ nazwy uczuć, przeżyć - горе, испуг, жалость,
радость /с горя, с испуга,
с жалости, с радости/;
- b/ stan fizyczny czło- - бессонница, усталость, голод,
wieka натуга;
- c/ zjawiska przyrody - мороз, жара, стужа¹¹.

Z rzeczownikami podanymi wyżej używany jest przede wszystkim przyimek с, ale nawet w tych stosunkowo niewielu wyrażeniach istnieje tendencja zastępowania go przyimkiem от np.:

от усталости его клонило ко сну /20/,
красную от мороза руку /325/,
губы задрожали от злости /5/.

Przyczyną tego zjawiska może być fakt bardzo szerokiego użycia с w konstrukcjach o znaczeniu czasowym lub przestrzennym, podczas gdy głównym znaczeniem wyrażen z от jest właśnie znaczenie przyczynowe.

от

из-за

чёрная от пота гимнастёрка /123/;
красную от мороза руку /525/;
губы задрожали от злости /5/;

иди к своим обязанностям, не
отрывайся из-за нас /520/;
хотелось помочь из-за откровенности
рассказа /323/;
Из-за дождя опоздал /Ож.233/;
Из-за тебя все неприятности
/Ож.236/.

Konstrukcje z przyimkiem от wskazują przyczynę, natomiast wyrażenia z из-за posiadają w swym znaczeniu odcień oceny i dlatego często można je zamienić związkami z przyimkiem pochodnym вследствие /по причине, из-за/¹².

и з - з а	в с л е д с т в и е
из-за недостатка артиллерии и снарядов танков сожгли меньше /121/;	вследствие недостатка артиллерии и снарядов танков сожгли меньше.

Zamiana przyimka из-за przyimkiem вследствие jest niemożliwa tam, gdzie przyczyna jest wyrażona rzeczownikiem osobowym.

и з	и з - з а
люди из боязни не скажут ему /420/;	хотелось помочь из-за откровенности рассказа /323/;
из страха за Машу не мог спокойно думать о встрече /398/;	Из-за дождя опоздал /Ож.236/;
	Из-за тебя все неприятности /Сж.256/.

W wyrażeniach z из przyczyna pokazana jest z punktu widzenia subiekta, podczas gdy związki z из-за nie są tym ograniczone. Konstrukcje из są starsze i obecnie mało produktywne. We współczesnym języku rosyjskim częściej używane są wyrażenia z из-за.

и з	о т
из страха за Машу не мог спокойно думать о встрече /368/;	проснулся от выстрела /18/;
люди из боязни не скажут ему /425/;	пальцы, почерневшие от грязи /27/.

W konstrukcjach z из subiekt uświadamia sobie bodziec skierowany na niego, w związkach z от to nie występuje. W ścisłej zależności od tego pozostaje znaczenie danych konstrukcji. W pierwszych widoczne jest ukierunkowanie akcji, w drugich akcja toczy się zupełnie niezależnie od subiekta.

п о	и з - з а , о т , с , и з
не поколебалась ли она по его вине /309/;	из-за недостатка артиллерии и снарядов танков сожгли меньше /121/;
людям, по неосторожности покалеченным при работе /109/;	от усталости его клонило к сну /20/;
	убил со зла /573/;
	люди из боязни не скажут ему /423/.

W konstrukcjach z по i с przyczynę może oznaczać tylko określona grupa rzeczowników. Znaczenie tych rzeczowników jest następujące.

- a/ cecha: неопытность, наивность, простота, малодушие
 b/ okoliczność, warunek: необходимость, недооценивание, отсутствие
 c/ stan fizyczny: болезнь, ракение
 d/ stan psychiczny, uczucia: злоба, зависть, страх, обида
 e/ zjawisko /przeważnie nieoczekiwane/: ошибка, недосмотр, неосторожность, незнание¹⁵.

Konstrukcje z из-за, от, с, из posiadają znaczenie przyczyny zależnej od sytuacji, a w wyrażeniach z по ten odcień znaczenia nie występuje.

з а

он десять дней и десять
ночей укреплялся не за
страх, а за совесть /90/;

и з - з а

из-за недостатка артиллерии
и снарядов танков сожгли
меньше /121/.

Wyrażenia z за w funkcji przyczynowej spotykamy w języku rosyjskim bardzo rzadko; w analizowanym tekście jest tylko jedno. Konstrukcje te nie różnią się znaczeniem od związków z из-за i to jest już dostateczną przyczyną do zanikania ich, ponieważ w języku nigdy długo nie istnieje kilka zupełnie jednakowych konstrukcji czy wyrazów. To, że zanika за, a nie из-за w znaczeniu przyczynowym wyjaśnić można tym, że związki z за posiadają aż 8 różnych innych funkcji, a z из-за tylko dwie.

п о п р и ч и н е /по поводу/

людям, по этой причине желавшим
добраться до Могилева /81/;
не знал решения по поводу
болезни /20/;

п о

не сделал по незнанию /77/;
не поколебалась ли она
по его вине /808/.

Konstrukcje z по i по причине mają to samo znaczenie, a użycie ich zależy od kontekstu. Jeżeli cała fraza mówi o znaczeniu przyczynowym, to używamy tylko przyimka по, jeżeli zaś znaczenie przyczynowe nie jest dostatecznie wykazane, musimy je wzmocnić rzeczownikiem причина, повод. Zwrot по причине wszedł w użycie w końcu XVIII wieku i uznawany już jest za przyimek¹⁴. Zwrot по поводу wielu językoznawców uważa za zupełnie luźny związek przyimka z rzeczownikiem.

ч е р е з

через вас вся работа
стоит /888/;

и з - з а

из-за вас я опасаюсь /7/;

Konstrukcje z через występują bardzo rzadko i mają charakter okazjonalny. Przeważnie są używane z formą zaimka он.

Sumaryczne zestawienie przyimków przyczynowych zawarto w następującej tabeli:

Znaczenie przyczyny jako źródła zjawiska i podstawy zjawiska	Znaczenie przyczynowe z dodatkowym innym znaczeniem	Znaczenie przyczyny z punktu widzenia subiekta	Znaczenie przyczyny /specjalny charakter konstrukcji/	W znaczeniu przyczynowym przyimki używane tylko z określonymi rzeczownikami
от с по по причине по поводу	из-за /оцену/ вследствие /оцену/ за /оцену/ по /причина залежна од ситуации/	из /причина тквi в стане психичным субъекту/ от /причина не тквi в ста- не психич- ным субъекту/	через /характер оказяоналы/	с по по причине по поводу

Wnio s k i o g ó l n e

W synonimiczne pary i szeregi łączą się przyimki pierwotne z pierwotnymi lub pochodnymi. Przyimki pierwotne mogą wyrażać różne odcienie znaczenia i występować w różnych konstrukcjach. Przyimki pochodne powstały w XVIII - XIX wieku. Już w początkowym okresie swego istnienia były one synonimami pierwotnych, a użycie ich zależało od kontekstu. Jeżeli kontekst nie dość silnie określał znaczenie i sam przyimek pierwotny nie wystarczał, wtedy dołączano do niego odpowiedni rzeczownik uściślający znaczenie: по + причине → по причине, в + время → во время itp.

Na ogół przyimki pierwotne różnią się od swych synonimów odcieniem znaczenia i częstotliwością użycia. We współczesnym języku rosyjskim nie istnieją przyimki o takim samym znaczeniu i zakresie oraz częstotliwości użycia. Jeżeli zdarzają się takie przypadki, należy traktować je jako stan przejściowy. W późniejszym okresie jedna z konstrukcji utrwali swoje znaczenie, a druga, mniej przydatna będzie wykazywać inklinacje do zanikania.

W i e l o z n a c z n o ś ć p r z y i m k ó w

Wieloznaczność jest pojęciem bardzo powszechnym. Odnosi się ono do głosek, cząstek morfologicznych i wyrazów, które mogą przybierać nowe znaczenia. Dzieje się tak dlatego, że w systemie języka jest o wiele więcej

znaczeń niż znaków. O przewadze liczebnej znaczeń nad wyrazami łatwo się przekonać przeglądając dowolny słownik jakiegoś języka¹⁵.

Przyimki pierwotne są wieloznaczne, tzn. mogą być używane w konstrukcjach o różnych odcieniach. Np.:

<u>уехать в Сибирь</u>	-	znaczenie przestrzeni;
<u>в прошлом году</u>	-	" czasu;
<u>в двух шагах от Лены</u>	-	" stopnia i miary;
<u>в пяти минутах от города</u>	-	" czasu /odcień znaczenia przestrzeni/ i inne.

Przyimki pochodne są najczęściej jednoznaczne.

Np.: <u>благодаря</u>	-	znaczenie przyczyny;
<u>после</u>	-	" czasu;
<u>позле</u>	-	" przestrzeni.

Jedynie kilka przyimków odprzysłówkowych jest wieloznacznych: вне, около, помимо, свыше. Jednoznaczność przyimków pochodnych podyktowana jest już ich funkcją i przyczyną powstania. Utworzone one zostały po to, aby dokładnie określić te stosunki, których przyimki pierwotne nie mogły wyrazić /porównaj zastąpienie для i częściowo с w znaczeniu przyczynowym przez przyimki благодаря, вследствие, по причине, в силу/.

Częściowe wypieranie przyimków pierwotnych przez pochodne zależy nie tylko od wieloznaczności tych pierwszych, ale i od ich produktywności. Produktywność w tym wypadku będzie polegała na umiejętności zmniejszenia zakresu użycia w obrębie jednej grupy znaczeniowej. Np. przyimek от w znaczeniu przyczynowym używany jest tylko w konstrukcjach oznaczających źródło zjawiska /чёрная от пота гимнастёрка /108/, przyimek по -podstawę zjawiska /убежим, по неосторожности покалеченные /109/ itp.

W i e l o z n a c z n e p r z y i m k i p i e r w o t n e

	Przyimek <u>в</u>	Funkcja przyimka
1	<u>в первые минуты весь лес торжествовал</u> /17/;	temporalna
2	<u>Штурман делал это в зыбты</u> /57/;	sposobu
3	<u>Синцов в чём-то виноват перед вами</u> /79/;	objektu
4	<u>человек в лётном шлеме</u> /56/;	określenia
5	<u>в поезд не посадят</u> /6/;	przestrzeni
6	<u>километраж в восьми</u> /78/;	stopnia i miary
7	<u>хоть бы один истребитель далк в прикрытие</u> /41/.	celu

	Przyimek <u>за</u>	Funkcja przyminka
1	<u>за четыре месяца</u> /301/;	temporalna
2	<u>пополз за своим удостоверением</u> /65/;	celu
3	<u>один за другим заревели паровозы</u> /31/;	sposobu
4	<u>страх за Машу</u> /309/;	obiektu /z odcie- niem określenia/
5	<u>благодарность за хорошее прикрытие</u> /34/;	przyczyny
6	<u>выехали за город</u> /16/.	przeestrzeni
Przyimek <u>на</u>		
1	<u>Синцов ушел на следующий день</u> /16/;	czasu
2	<u>Синцов присел на корточки</u> /23/;	sposobu /образа действия/
3	<u>поднял глаза на Дюсина</u> /62/;	obiektu
4	<u>память на фамилии и лица</u> /311/;	określenia
5	<u>гранаты на случай святи</u> /65/;	warunku
6	<u>на опушке леса</u> /13/;	przeestrzeni
7	<u>сшиблись на солнце ласточки</u> /33/;	sposobu
8	<u>похожи на крышки</u> /93/;	porównania
9	<u>два раза на дне гулял в саду</u> /65/.	stopnia i miary
Przyimek <u>по</u>		
1	<u>прошу не присылать по ночам людей</u> /86/;	czasu
2	<u>граждане, одетые по-военному</u> /473/;	sposobu /образа действия/
3	<u>по самолётам открыли огонь</u> /17/;	obiektu
4	<u>старший по команде</u> /61/;	podstawy
5	<u>держали оборону по всему Днепру</u> /75/;	przeestrzeni
6	<u>лекции по отделу партийной жизни</u> /35/;	określenia
7	<u>поколебалась ли она по его вине</u> /309/;	przyczyny
8	<u>выпьём по пять кружек воды</u> /304/.	stopnia i miary

Oprócz wieloznacznych przymków в, за, на, по w języku rosyjskim jest jeszcze wiele innych, które mogą być używane w konstrukcjach o różnym znaczeniu. I tak przymki: без, через mogą być używane w czterech różnych znaczeniowo wyrażeniach, до, к - w pięciu, с - w sześciu для, из, из-за - w trzech itp.

W analizowanym tekście brak przykładów na wszystkie funkcje wyżej wymienionych przymków. Jedno znaczenie - celu - posiada tylko przymek ради.

Wieloznaczne przyimki pochodne

	Przyimek <u>вне</u>	Znaczenie przyimka
1	<u>вне города ЮсКВн</u> /58/;	przeStrzeni sposobu /образ дейСтвия/
2	<u>вне всяких правил</u> /88/;	
	Przyimek <u>около</u>	
1	<u>дана сена около меня</u> /74/;	przeStrzeni czasu
2	<u>шли около трёх часов</u> /95/.	
	Przyimek <u>помимо</u>	
1	<u>помимо детей он содержит племянника</u> /Ож.550/;	ustępstwa sposobu /образ дейСтвия/
2	<u>это совершилось помимо меня</u> /42/.	
	Przyimek <u>свыше</u>	
1	<u>свыше сил</u> /Ож.257/;	sposobu /образ дейСтвия/ stopnia i miary
2	<u>свыше трёх человек</u> /425/.	

Wśród wieloznacznych przyimków pochodnych znalazły się tylko te, które pochodzą od przysłówków, a nie od rzeczowników czy czasowników. Za wyjaśnienie tego zjawiska może posłużyć fakt, że wieloznaczność, traktowana jako umiejętność występowania w konstrukcjach o różnych znaczeniach, jest cechą tych części mowy, które nie posiadają znaczenia leksykalnego. Przyimki przysłówkowe zaczęły się przyjmować najwcześniej, ponieważ przysłówki są o wiele bliższe przyimkom pierwotnym, spójnikom czy partykułom niż rzeczowniki /reczownik + przyimek/, czy czasowniki /imiesłów/, od których wywodzą się inne przyimki pochodne. Nie bez znaczenia jest fakt, że przyimki odprzysłówkowe są najstarsze z przyimków pochodnych, a tym samym najbardziej zasymilowane.

Niektóre przyimki odczasownikowe i odrzeczownikowe nie zostały jeszcze powszechnie uznane za przyimki i wielu językoznawców uważa je za wyrażenia przyimkowe, znajdujące się w stadium przechodzenia w przyimki, lub za zupełnie swobodne konstrukcje występujące w roli przyimków.

P R Z Y P I S Y

- ¹ T. M i l e w s k i, Wstęp do językoznawstwa. Wyd.III. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Łódź-Warszawa-Kraków 1960, s.49.
- ² St. S z o b e r, Gramatyka języka polskiego. Warszawa 1953, s.150-151; Глагол, наречие, предлоги и союзы, Под редакцией В.В.Виноградова, Н.Д.Шведовой. Издательство "Наука", Москва 1964, s.170.
- ³ Ф.И. В у с л а е в, Историческая грамматика, Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, Москва 1959, s.160.
- ⁴ Л.А. В у л а х о в с к и й, Курс русского литературного языка, Киев 1953, s. 274.
- ⁵ Глагол, наречие, предлоги и союзы, под редакцией В.В.Виноградова, Н.Д.Шведовой. Издательство "Наука", Москва 1964, s.225.
- ⁶ Там же, s.226.
- ⁷ Там же, s.225-276.
- ⁸ Л.Н. З а с о р и н а, Опыт системного анализа предлогов современного русского языка, Проблемы языкознания, Издательство Ленинградского университета 1961, s. 66.
- ⁹ С.И. О х е г о в, Словарь русского языка, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1961, s.101.
- ¹⁰ Л.Н. З а с о р и н а, Опыт системного анализа предлогов современного русского языка, Проблемы языкознания. Издательство Ленинградского Университета 1961, s. 78.
- ¹¹ А.М. Ф и н к е л ь, Производные причинные предлоги в современном русском языке, Харьков 1958, s.20.
- ¹² С.И. О х е г о в, Словарь русского языка, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1961, s.785.
- ¹³ Ф.И. В у с л а е в, Историческая грамматика, Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, Москва 1959, s.160.
- ¹⁴ В. Д а л ь, Толковый словарь живого великорусского языка, Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Москва 1955, т.ІУ; Словарь церковно-славянского и русского языка, составленный II Отделением Императорской Академии наук, Санктпетербург. 1847, т.ІУ.
- ¹⁵ П.С. С т е п а н о в, Основы языкознания, Издательство "Просвещение", Москва 1966, s.152.

Objaśnienie skrótów

- Ож. - przed numerem strony - С.И. Ожегов, Словарь русского языка.
 А. - " - Грамматика русского языка. Под редакцией
 В.В.Виноградова.

Cyfry napisane w nawiasach obok przykładów oznaczają stronice powieści: К.М.Симонов, Живые и мертвые, Москва 1961.

Тереса Леберек

СИНОНИМИКА И МНОГОЗНАЧНОСТЬ ПРЕДЛОГОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ
 /НА МАТЕРИАЛЕ РСМАНА К.СИМОНОВА ЖИВЫЕ И МЕРТВЫЕ/

Статья состоит из введения и двух глав. В первой части автор дает общие сведения о развитии предлогов и их синонимике, а кроме того таблицу, представляющую значение предлогов, выступающих в современном русском языке.

В первой главе автор анализирует синонимику предлогов со значением пространства, времени и причины. После анализа каждой группы находится таблица, иллюстрирующая синонимику предлогов. Предложные выражения даны в парах и рядах. В каждой паре или ряду предлоги отличаются только одной чертой лексического значения.

Во второй главе статьи автор занимается многозначностью и однозначностью предлогов и указывает на то, что самым большим количеством значений обладают первичные предлоги. Производные предлоги почти всегда бывают однозначными. Двумя значениями обладают только некоторые наречные предлоги, наиболее близкие превичным предлогам.

Анализируя материал, автор обращает внимание на то, что первообразные предлоги не обладают лексическим значением, и поэтому рассматривает целые предложные конструкции.

Целью исследования является анализ значений предлогов, их синонимики и многозначности, с указанием различий между первообразными и производными предлогами.

Teresa Žeberek

**SYNONYMY AND AMBIGUITY OF PREPOSITIONS IN MODERN RUSSIAN
AS EXEMPLIFIED IN K. SIMONOV'S NOVEL "THE LIVE AND THE DEAD"**

The article consists of an introductory part and of two chapters. The introduction supplies general information on prepositions and their synonymy, with a table presenting the different prepositional functions.

In the first chapter, devoted to synonymy, the author analyses prepositions performing spacial, temporal, and causal functions. The prepositions are grouped in pairs and series. The grouped prepositions are mutually in simple opposition, i.e. they differ from one another by one feature of lexical meaning only. The analysis of each group of prepositions ends up with a table where prepositions with a given meaning are summarily compared. Both the analysis and the table draw a distinction between primary and derived prepositions.

In the second part of her article the author presents the respective functions of prepositions with many meanings and one meaning, stressing the fact that it is the primary prepositions which possess the largest number of meanings, whereas derived prepositions have usually but one meaning. It is only the group of adverbial prepositions, most closely related to primary ones, that have two meanings each.

Analysing the collected material the author also emphasizes that primary prepositions have no lexical meaning by themselves: that is why she has concerned herself with the meaning of whole prepositional phrases.

The paper has been intended as an analysis of the function of prepositions, as a discussion of their synonymy and ambiguity with a simultaneous differentiation between primary and derived prepositions.